

ЗНАЧАЈ КОНЗУЛАРНИХ ИЗВЕШТАЈА МИЛАНА РАКИЋА ЗА ИСТОРИОГРАФИЈУ СТАРЕ СРБИЈЕ¹

Сажетак: Познати српски песник и дипломата Милан Ракић боравио је на простору Старе Србије као представник Краљевине Србије у периоду 1905–1911, у којем је био унапређиван неколико пута. Његов тадашњи рад није везан само за Приштину већ и за Скопље у које је често био премештан.

Милан Ракић је помогао разумевање живота у Старој Србији, нарочито кроз своје извештаје Влади у Београду који за овај рад имају посебан значај и које је историчар Андреј Митровић објавио под називом „Милан Ракић, Конзулска писма 1905–1911“. Ови извештаји су веома значајни за историчаре који проучавају прошлост Старе Србије, поготово због обиља информација о српском народу на подручју Старе Србије.

Аутор ће покушати да покаже количину информација и значај извештаја Милана Ракића за данашњу историографију.

Кључне речи: Милан Ракић, Стара Србија, извештаји, историографија

Милан Ракић – песник и дипломата

Милан Ракић је рођен 30. септембра 1876. године као син истакнутог београдског интелектуалца и преводиоца Митра Ракића. Захваљујући свом оцу, Милан је од детињства учио француски језик што му је помогло да студије права, започете на Великој школи у Београду, доврши у Паризу. Свакако му је знање француског језика било неопходно и касније за дипломатску службу.²

¹ Овај рад је настао у оквиру ширег истраживања које је ауторка спровела док је радила свој мастер рад на тему „Српски народ у старој Србији 1903–1908. године“. Ауторка је у току свог истраживања користила објављену архивску грађу под насловом „Милан Ракић, Конзулска писма 1905–1911.“ коју је приредио, предговор и коментаре написао Андреј Митровић. Приликом истраживања, ауторка је користила и друге конзуларне извештаје српских дипломатских представника из Скопља и Приштине и приметила да се та писма умногоме разликују од писама Милана Ракића, не по садржини већ по форми, начину излагања и опису догађаја. Због тога се јавила жеља за настанком овог рада, као својеврсног признања господину Милану Ракићу који је својим описом догађаја задужио српску историографију, нарочито историчаре који се баве проучавањем историје Старе Србије. Рад је базиран на писмима која је сакупио и објавио Андреј Митровић у поменутој књизи.

² Часлав Ђорђевић, Предраг Лучић, Књижевност и српски језик, приручник за ученике гимназије и средњих стручних школа, Нови Сад, 2012, 80.

Студије је завршио 1900/1901. године, а каријеру је започео као статистичар Царинске управе у Београду, маја 1903. године. Годину дана касније унапређен је у звање цариника, али је тај посао обављао само неколико месеци, па је у јулу 1904. прешао, као писар II класе, у Министарство иностраних дела.³ У том министарству је на различитим функцијама остао све до пензионисања 1933. године. Опслуживао је дипломатска представништва Краљевине Србије, Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Краљевине Југославије у многим европским државама. Постављан је у она дипломатска представништва где је држава у одређеном политичком моменту имала највише потреба.

Ракић је дипломатску каријеру започео 1905. године као писар II класе при конзулату у Софији. Одмах је у истом звању пребачен у конзулат у Приштини, да би након седам месеци био унапређен у секретара V класе при посланству у Риму. У Рим није стигао ни да отпутује јер је одмах унапређен у вицеконзула III класе Генералног конзулата у Скопљу. Наредне, 1906. године, враћен је у Приштину, са истим звањем, као отправник послова Конзулата. Већ октобра 1907. године премештен је у Солун, са новим звањем вицеконзула II класе, да би крајем 1908. године поново био враћен у Приштину, поново као отправник послова. Вицеконзул I класе постао је 1909. године и остао је на месту отправника послова Конзулата у Приштини. Крајем децембра 1910. године добио је звање конзула II класе и постављен је за шефа Конзулата у Приштини.⁴

Октобра 1911. године, Ракић је напустио представништва Краљевине Србије у Турској и као секретар II класе постао је шеф Конзуларног одељења у Министарству иностраних дела. Крај 1911. и почетак 1912. године провео је у служби у Министарству, а са почетком Првог балканског рата приступио је добровољачким одредима под командом Алимпија Васиљевића, мада је као службеник Министарства иностраних дела био ослобођен војне обавезе. У рату је био одликован златном медаљом за храброст, иако се борио, свега, нешто више од месец дана. Већ у другој половини новембра поново је у дипломатским пословима, овог пута као пратилац аустроугарског изасланика Теодора Едла који је истраживао тзв. „Прохаскину аферу“ за коју је оптуживана српска војска.⁵

Када је отворена Конференција мира у Лондону, децембра 1912. године, Ракић је био члан српске делегације, а касније, 1913. године учествовао је у поверљивој мисији на Крфу где је са Есад-пашом преговарао о разграничењу Србије и Албаније.⁶

Током Првог светског рата боравао је као члан посланства у Румунији и скандинавским земљама. Године 1921. је постављен за посланика у Софији, а учествовао је као делегат и на Лозанској конференцији и потписивању мира са Турском. Од 1924. до 1927. године службовао је у Софији да би 1927. године

³ Милан Ракић, Конзулска писма 1905-1911, приредио Андреј Митровић, Београд, 1985,379.

⁴ Милан Ракић, Конзулска писма...,379–380.

⁵ Исто, 380–381.

⁶ Исто, 381.

био премештен у Рим. Године 1929. одбија позив краља Александра да постане министар иностраних послова и држи се опозиционо према Шестојануарској диктатури, што га 1932. године доводи у директан сукоб са краљем, а 1933. године улази у сукоб и са министром иностраних дела Богољубом Јефтићем, после чега је уследио указ о пензионисању 29. априла.⁷

У пензији је био пет година, а умро је 30. јуна 1938. године, у Загребу, на повратку са лечења из иностранства.⁸

Иако је имао завидну дипломатску каријеру, Милан Ракић је ипак остао упамћен као један од најбољих српских песника. Писао је љубавну, мисаону и родољубиву поезију. Његове родољубиве песме које су га и прославиле, настале су као плод његовог службовања у Старој Србији. Из овог циклуса, названог „На Косову“ су песме: „Божур“, „Симонида“, „На Газиместану“, „Наслеђе“, „Јефимија“, „Напуштена црква“.⁹

Неоспорно је да је Ракићево службовање у Старој Србији оставило дубоки траг на његову лирику. Међутим, релевантна је и чињеница да је његов песнички дар умногоме утицао на његову дипломатску каријеру, јер је он, захваљујући том дару, био у могућности да разуме одређене ситуације другачије од других људи.

О Ракићу као човеку и дипломати говоре многи извештаји страних дипломатских представника, како оних из држава позитивно расположених према Србији, односно Краљевини СХС и Југославији, тако и из противничких, односно непријатељски настројених земаља. Сви извештаји карактеришу Милана Ракића као сталоженог, разборитог, и приступачног дипломату који је из Београда постављан на места где је држава имала највише интереса и где је ситуација била најзатегнутија. Осим као доброг дипломату страни дипломатски представници Ракића описују као културног човека, познаваоца музике и књижевности, али и као признатог песника у својој домовини. Ипак, извештаји се поклапају и по томе да Ракић није био дипломата који је од непријатеља стварао пријатеље и није радио ништа што није у складу са његовом личношћу, што указује на човека изузетно снажног карактера. Међутим, гледано кроз призму дипломатије, Ракић није био дипломата професионалац, већ професионални дипломата по убеђењу.¹⁰

Осим у странам, Ракић је високо цењен и у домаћим круговима. О томе говори чињеница да су се о њему позитивно изражавали и његови савременици, а велика имена српског јавног живота у домовини, попут: Јована Дучића, Милана Беговића, Симе Пандуровића, Милоша Црњанског и др.¹¹

⁷ Исто, 381–382.

⁸ Часлав Ђорђевић, Предраг Лучић, наведено дело, 81.

⁹ Исто.

¹⁰ Милан Ракић, Конзулска писма..., 9–13.

¹¹ Исто, 13–21.

Ракић у Старој Србији и Стара Србија у Ракићу

Милан Ракић је своју дипломатску каријеру започео на тлу Старе Србије и на различитим функцијама, као што је већ показано. У Скопљу и Приштини се задржао од 1905. до 1911. године. То је уједно и његов најдужи боравак као дипломатског представника на једном месту. Када је 1905. године ступио, са звањем писара II класе, на дужност при конзулату у Приштини имао је непуних 29 година, а када се вратио у Београд, крајем 1911. године имао је нешто више од 35 година.¹²

На дужност у Старој Србији је ступио као релативно млад човек, али са изграђеним животним погледима које је неминовно дограђивао током шест година проведених на простору који је представљао раскршће и чвориште сукобљених интереса балканских народа и великих сила, испреплетаних slabим културним и привредним развојем, сукобљеношћу различитих вера и нација, духовном учмалашћу, сујеверјем и другим показатељима заосталости друштва, неделотворности власти и уплитања са стране. Овакво стање сукоба и заосталости које је у Старој Србији тињало већ читав један век, у време Ракићевог доласка у Приштину, 1905. године било је доведено до тачке усијања. Наиме, у току је била међународна фарса, названа реформном акцијом у којој су учешће узеле велике силе, међу којима је предњачила Аустроугарска, а која је трајала од 1903. до 1908. године. Када је реч о реформној акцији великих сила у европским деловима Османског царства, о Старој Србији се не мора ни говорити. Пре се може рећи да је она стављена под присмотру Аустроугарске која је на том простору распиривала већ довољно велику мржњу и верски фанатизам Арбанаса према православним Србима, све у сопственом интересу да стања у косовском вилајету доведе до стања неподношљивости како би се по други пут у три деценије појавила као мандатар ради сређивања прилика на једној османској територији и тако се, на штету Срба, ширила ка Солуну.

На такво стање наишао је Милан Ракић по доласку у Приштину, као још увек неискусан дипломата. Отуда не изненађује чињеница да су његови београдски пријатељи његов положај у Приштини схватили као ропство. Миђутим, такав почетак његове каријере је дефинисао цео његов радни век који је био испуњен премештањем из престонице у престоницу, по правилу оне државе која се у датом моменту највише непријатељски односила према његовој домовини – у Букурешт, када је Румунија требало да превагне да ли ће у рату подржати Централне силе или Антанту, у Софију када је требало осигурати Нејски мировни уговор, и у Рим када се око јадранске обале требало изборити са преамбициозним Мусолинијем. Ова чињеница уопште не изненађује када се узме у обзир да је своје прве дипломатске кораке Ракић правито у Старој Србији.

Ракић је у почетку своје каријере покушао да држи дистанцу од свакодневних догађаја на терену и да их посматра са стране, као да чита роман, како

¹² Исто, 22.

је сам говорио. Међутим, с временом му прилике то нису допуштале, па је већ у свом извештају Јовану М. Јовановићу, од 12. јуна 1905. године морао признати да га свакодневни догађаји и лично погађају: „Почињем и сам увиђати да што човек дубље улази у ове наше послове све више разочарења и жалости има“.

Карактеристика почетка Ракићеве делатности, осим покушаја да се стави изнад стварности јесте и портретисање учесника догађаја, као да је тиме покушавао да, преко људи, опише догађаје. Убрзо је променио свој став, па је кроз догађаје описивао људе. Другачије није ни могао, пошто је постао учесник многих догађаја о којима је писао. Околности су захтевале да се попут камелена она трансформише и да има по једно лице за сваки догађај, за сваку околност, за сваког човека. Морао се другачије представљати турским властима, другачије пред страним представницима, другачије пред арбанашким главарима, а другачије пред српским народом, пред којим је, несумњиво, био најискренији. Учествовао је у разним догађајима и нашао се на разним местима, од пријема у иностраним конзулатима до преношења оружја и бомби из Србије. Можда је управо то разлог што је доба проведено у Старој Србији, у једном кафанском разговору, пред крај своје каријере, описао као „херојско доба“, а које је у његовим извештајима осликано више као мученичко, него као херојско.¹³

Снагу и одлучност Ракић је црпео из патриотизма којим је био задојен и у чијем је духу био васпитаван од ране младости. Рођен у време када се Србија борила за независност, одрастао у доба тешког положаја Србије под теретом аустроугарских тежњи и на крају, каријеру започео у доба спољнополитичког заокрета ка силама Антанте, Ракић није могао остати равнодушан према свом народу и својој земљи, нарочито што је потицао из младог српског интелектуалног грађанства. Тај се патриотизам појачавао на терену, где су га свакодневно оптерећивале патње и зле судбине његових сународника.

Милан Ракић је свој допринос проучавању историје Старе Србије на почетку 20. века дао најпре као учесник и градитељ догађаја, али и на папиру, као извештач, те се може рећи да је и стварао и записивао историју

Конзуларна писма Милана Ракића

Осим као важан историјски извор, конзуларни извештаји Милана Ракића из периода 1905–1911. године имају вредност која није карактеристична за многе извештаје Ракићевих колега и савременика, а реч је о начину описа – сликања свакодневних догађаја, о емотивном виђењу судбина људи, о приказу менталитета, о унутрашњим збивањима личности. Ради се о слободи Ракићевих извештаја, о песничком виђењу догађаја. Једном речју, Милан Ракић је успео да од сувопарних докумената, депеша, извештаја, телеграма, створи мала књижевна дела.

¹³ Милан Ракић, Конзуларна писма..., 7–27.

На почетку свог службовања Милан Ракић се сусреће са немилим догађајем заробљавање једне српске чете која је деловала у околини Призрена, у Великој Хочи и Ораховцу. Ова чета је после жестоког окршаја са Арбанасима и турским аскером уништена, а Ракић већ тада са страшћу описује шта јој се догодило. Карактеристичне су његове изјаве да не може из главе избацити „несрећног“ Саву и Лазу Кујунџића. Нарочито се брине о Кујунџићу који је био родом из Велике Хоче и боји се за народ у Хочи, јер зна да би дошло до страшне арбанашке одмазде када би се знало да је Хочанин био део чете. Због тога подржава идеју конзула Спалајковића да се неко из Србије јави под именом Лазара Кујунџића, наводног учитеља у Србији, како би се спасио народ у Великој Хочи.¹⁴ Осим о Ракићу као човекољупцу и родољубу, ови извештаји из прве половине јуна 1905. године, говоре и о менталитету Срба на Косову и Метохији, али и о њиховом сталном страху пред арбанашким насиљем. Ово нигде није изричито поменуто у Ракићевим извештајима, али није остало ни скривено и нарочито се осећа у изразима које Ракић неколико пута користи: „да не остане крв на Великој Хочи“ или „о томе се срећом не зна међу Арбанасима“.¹⁵

Истовремено, у истим извештајима, Ракић описује и збивања око оснивања добротворног фонда при Митрополији у Призрену и о митрополиту Нићифору. У овим, пак, описима Ракић је склон иронији и нерасположен је према митрополиту, оцртава се и мањак поверења. Изрази као што је: „жудња за 20.000“ или опис митрополитове прорачунатости упућују на помисао да први и други део писма није писала иста особа, али управо то је драг стила Милана Ракића, унос личних осећања и гледишта у извештаје.

Након ових догађаја, конзул Спалајковић заказао је пут у Пећ, а Милан Ракић је путовао са њим. То је био први пут од оснивања Конзулата у Приштини, да српски конзул путује у Пећ, а могле су се чути и различите гласине о несигурности тог пута. У писму Јовану М. Јовановићу, Ракић износи другу страну приче, тј. говори о томе да стање на терену није баш тако црно као што о томе говоре званични извештаји. Сем тога Ракић верује да је конзул јако добар човек, али да врло лако верује људима који му скривају или изврћу истину.¹⁶ Највише му смета Мирон Ђорђевић, архимандрит Пећке патријаршије, о којем каже: „Persona grata у Консулату и Митрополији јесте невероватни Мирон. Његови извештаји у којима кипте ординарне лажи, самохвалисање и одвратне грамзивости за ма каквом паром, примају се овде [у Консулату] као јеванђеље. Из њих ми црпемо своју философију догађаја, по њима одређујемо правац нашега рада... Исти тај Мирон сада ради на слози и савезу Арнаута и Срба... али не верујем да се ма шта озбиљно може урадити док год споразум буду припремали овај Мирон и некакав Бојко Мирковић“.¹⁷ На другом месту Ракић архимандри-

¹⁴ Исто, 41–46.

¹⁵ Милан Ракић, Конзулска писма..., 43–45.

¹⁶ Исто, 54.

¹⁷ Исто, 53.

та Мирона подругљиво назива „благоглагољиви Мирон“, док у извештају о путу у Пећ говори о Мироновим обећањима да ће Арбанаси позитивно реаговати на долазак српског конзула у Пећ, па да ће чак и дочек организовати, од чега се ништа није догодило, али је архимандрит и у том случају био спреман, па је код српског конзула извинио Арбанасе, страхом од турских власти.¹⁸ Тoliko празних обећања и беспотребних говора љуте Ракића, па се при читању његовог писма осећа задовољство што може шефу Конзуларног одељења Министарства иностраних дела, Јовану М. Јовановићу да пренесе причу о слабој моралности архимандрита Мирона где каже: „Али смо зато чули нове приче о сестри Зелел-бега коју су заплениле дражи оца Мирона и која с њим живи 'слава Богу ево већ три месеца', која све тајне Зелел-бега и других Арнаута казује своје драгом Мирону и која нам сада, преко Мирона поручује...“.¹⁹ Уопште узевши, Ракић има веома рђаво мишљење о архимандриту Мирону, а једино његово писмо у ком се о Мирону позитивно изјашњава датира из августа 1911. године. Ништа лепше не мисли ни о митрополиту Нићифору, ког саркастично упоређује са Палилулком која носи мантију и митру.²⁰

Ракић у својим писмима око пута у Пећ осећа и преноси велико разочарење у оне Србе који уместо да раде за добробит Срба и Србије раде за своју личну корист, па чак и оружје предвиђено за формирање чета продају Арбанасима. Такође му смета што је манастир Дечани додељен руским калуђерима, јер народ око манастира почиње да се изражава као да је руске, а не српске нације. Разумљив је тај народни потез, јер је учињен из страха, али од тога Србија може имати само штете о чему Ракић извештава лично министра иностраних дела.

Поред разочарења у део свог народа који је изгубио националне идеале Ракић описује и понос на онај део народа којем се то није догодило. У писму свом тасту Љубомиру Ковачевићу од 19. јула 1905. године говори о народу који плаче од радости што види српског конзула, али и о сузама које је Ракић сам пролио док је био у окружењу тог народа.²¹

Од новембра 1905. до октобра 1906. године Милан Ракић ради у Генералном конзулату у Скопљу, где се између осталог, бави и преносом оружја из Србије у Турску. Поред тога бавио се и распоредом српских чета, али и уопште, пропагандном делатношћу Србије у Македонији. Најистакнутији су његови описи стања српских четника, па између осталих користи изразе којима показује њихово тешко стање: „кука и запева“ и томе слично.²²

Ипак, Милан Ракић није дуго остао у Скопљу. У Приштину се вратио октобра 1906. године, као отправник послова, што значи да је био главни задужени за слање извештаја у Београд. Са новим околностима мења се и Ракићев стил

¹⁸ Исто, 58.

¹⁹ Исто.

²⁰ Исто, 53.

²¹ Милан Ракић, Конзулска писма..., 55–56.

²² Исто, 71–75.

писања. За разлику од претходног периода проведеног у Приштини где су његова писма имала карактер приватних писама, чак и када су била званична, а уз то се није устегао да пише оно што заиста мисли и по цену да то буде духовито или чак претерано, у другом периоду службовања у Приштини у његовим извештајима се губи та слободоумност и све се више примећује општи начин опхођења који је присутан у дипломатским круговима тог времена. Не може бити речи о претходној неозбиљности, односно озбиљности у новим околностима иако би на такав закључак могла упутити чињеница да се као отправник послова обраћао директно министру иностраних дела. Ипак, и у писмима Јовану М. Јовановићу, дакле, истом човеку којем је писао о љубавним аферама архимандрита Мирона приметна је појачана службеност. То не значи да је квалитет извештаја Милана Ракића ослабио већ да се он само пренео на један други ниво.²³

Његови описи догађаја су и даље били детаљни, нарочито када је реч о односима између Срба и Арбанаса, односно између Срба и турских власти. Неки од тих описа гласе: „После познатих догађаја [Колашинска афера] Колашин се убрзо подигао и опоравио и данас он пре[д]ставља један комплекс од четрдесет чисто српских села која слободњаштвом и одважношћу својом предњаче овим крајевима, који нису последња раја турска већ који без отпора не пропуштају поједину неправду која им се покуша нанети.“²⁴, или „Кад дочекамо тај дан да се на Гњиланском путу ухвати српска чета (а тај дан мора доћи, кад се и даље шаљу чете тим путем), онда ће наступити страховите несреће у гњиланској кази према којима ће изгледати као ситница они догађаји који су обично наступали после пропасти српских чета на другим путевима... Гњиланци [ће] страдати и од власти и од Арнаута.“²⁵

Ракић се у Приштини задржао до октобра 1907. године, а за тих годину дана имао је велики број извештаја. Најчешће је извештавао о односима Срба и Арбанаса, али је бележио и односе између самих Арбанаса, као што је склапање бесе о одлагању крвних освета, што само по себи никад није било добро за Србе. Осим писања извештаја морао је да се бави и ситуацијом на терену, да покушава да придобије поједине арбанашке главаре и да са њима разговара о могућности споразума са Србијом. Као разборит човек Ракић је увиђао да спас српског становништва, бар до припајања Србији, лежи једино у могућности да се постигне какав-такав компромис са Арбанасима, како они не би нападали Србе бар не у мери у којој су то већ чинили. Ипак, није се заносио могућношћу да тај споразум или савез буде искрен, али је веровао да би се тиме постигла дупла корист: Арбанаси би смањили притисак на српски народ, а истовремено би били одвучени од Аустроугарске, главног такмаца Србије на простору Старе Србије.²⁶

Октобра 1907. године Ракић је премештен у Солун и тамо је остао до пред крај 1908. године. Тај период његовог службовања је период у којем је вероват-

²³ Исто, 84.

²⁴ Исто, 88.

²⁵ Исто, 90.

²⁶ Милан Ракић, Конзулска писма..., 94–106.

но био најмање оптерећен пословима, током целог свог радног века, али пошто Солун не улази у границе Старе Србије, није потребно дуже се задржавати на овом периоду.²⁷

После овог краткотрајног предах Ракић је од почетка 1909. до октобра 1911. године био на службовању у Приштини где су га већ на самом почетку сачекали нови заплети. Ракић је из Солуна по хитном поступку пребачен у Приштину, а разлог томе највероватније је био сукоб дотадашњег конзула у Приштини, др Милана Пећанца и митрополита Нићифора. Било како било Ракићу је овај сукоб користио јер је том приликом и унапређен, па је као један од најугледнијих дипломатских чиновника, иако отправник послова Конзулата, постао водећа личност овог представништва. Упоредо са тим, период Ракићевог службовања 1909–1911. године је најдужи период од почетка његове каријере да је остао у једном месту без премештања.²⁸ Ипак, то му није ни у чему олакшало положај који је и иначе био тежак за све српске конзуле у Приштини. Напротив, у Приштину је дошао у време када је растао антагонизам између нове власти у Турској – Младотурака и Арбанаса који ће током 1909. године ескалирати у отворену буну Арбанаса из Лаба. Сукоб Арбанаса и турских власти је за собом повлачио погоршање положаја српског становништва које је већ по утврђеној пракси страдало у таквим сукобима. Када је локалним властима било потребно да се супротставе Арбанасима оне су од Срба тражиле да оптужују Арбанасе за зулуме. Када су Срби то чинили трпели су још веће зулуме, пљачке, разбојништва и убиства од Арбанаса, а власти их нису штитиле. Ракић који је то схватао саветовао је Србима да се не мешају у турско-арбанашке сукобе, нарочито што турске власти нису ни желеле ни могле да се у потпуности супротставе Арбанасима, а томе сведочи и Ракићев извештај министру иностраних дела од 2. јула 1909. године: „Џавид-паша морао се вратити, не учинивши ништа, и све је остало по старом. Може се чак рећи да је стање данас горе, јер су се Арнаути овим успехом Џавид-паше уверили да ни данашњи нови турски режим не може ништа против њих, да су они моћна чињеница и данас као и под старим режимом. То уверење распростире се по свим крајевима арнаутским и већ се свуда може опазити да Арнаути дижу главе и постају обеснији.“²⁹

Ракић извештава и о уплитању Срба у турско-арбанашки сукоб: „Затим је Џавид-паша тражио од наших људи да они јавно протестују против тако лажног представљања ствари, да изнесу све зулуме и невоље од којих пате и да на тај начин докажу да је рад његов – Џавид-паше – био од користи и да га не треба обустављати.“³⁰

Свестан чињенице да жалбе Срба на арбанашке злочине неће донети ништа добро, Ракић предлаже министру да се Срби држе по страни, а то образ-

²⁷ Исто, 140.

²⁸ Исто, 153–155.

²⁹ Исто, 163.

³⁰ Исто.

лаже на следећи начин: „Цавид-паша је у овом питању лично заинтересован. Он је прекорачио инструкције које су му дате. Он мрзи Арнауте још од онда од када је, као помоћник Шемси-паше, први пут ишао против Арнаута...“, затим каже: „С друге, пак, стране, колико сам ја на овом месту могао запазити, ни нови режим у Турској не намерава предузимати радикалне и енергичне мере против Арнаута. Најмање му је пак стало до тога да регулише односе између Арнаута и Срба и да Србима осигура бар живот и имање“.³¹

Док о овим догађајима који се тичу директно Срба уноси целу своју личност у састављање извештаја, у питањима која се Срба мање тичу, као што је арбанашка буна у долини Лаба Ракић се понаша као и сваки други дипломата, извештава детаљно, али са мање страсти. Ипак, у његовим извештајима, па чак и у телеграмима, осећа се страх од могућег расплета догађаја у арбанашку корист.³²

Иако је Ракић из својих извештаја углавном избацио иронију и духовитост она је поново, кад-кад успевала да избије на површину као што је то случај када говори о прикупљању оружја које спроводи турска власт: „Ретко је ко дао мартинку, све је остало тетовача, капислара, па чак и кременјача. Са оружјем које је до сад војска одузела могао би се основати један врло интересантан музеј старог и неупотребљивог оружја.“³³, или: „Ја сам видео неколико приштевских Арнаута који су носили оружје на предају. То су биле пушке од пре 60 до 80 година, каписларе, све изедене рђом, с разбијеним кундаком. Они су их сасвим озбиљно носили комисији, а комисија их је сасвим озбиљно примала и давала реверсе на њих“.³⁴

У извештајима о истом случају, тј. прикупљању оружја јавља се још једна карактеристика Ракићевог стила са почетка његове дипломатске каријере: разочарење у оне сународнике који ради личне користи издају остале Србе турским властима: „Поред свега званичног наређења још увек овде-онде власти злостављају Србе. Приликом поновнога купљења оружја и то већином на денунцијацију Турака, а на жалост и некада Срба“.³⁵

У току свог последњег боравка у Приштини, Ракић је још једном унапређен и то указом од 29. децембра 1910. године као конзул II класе и формално је постао шеф Конзулата у Приштини. У овом периоду Ракић је имао више посла него раније, али га то није ометало да његови извештаји и даље буду веома високог квалитета.³⁶

Милан Ракић се као конзул Конзулата у Приштини морао суочити са проблемима који су имали много значаја за српски народ који је у 1911. години претрпео можда најтежи период свој постојања на Косову и Метохији. Одмах

³¹ Исто, 164.

³² Милан Ракић, Конзулска писма..., 181–197.

³³ Исто, 202.

³⁴ Исто, 201.

³⁵ Исто, 203.

³⁶ Исто, 217–219.

по ступању у звање конзула Ракић је морао да решава питање противљења митрополита Нићифора да се на место ректора Богословије у Призрену постави прота Стеван Димитријевић. Нићифор није говорио своје разлоге, али је Влада у Београду била већ дуже време у сукобу са митрополитом, па му је изнудила оставку. Ракић, који је од самог почетка свог службовања у Приштини 1905. године имао лоше мишљење о митрополиту Нићифору, морао је да буде посредник између српске владе и митрополита. На основу његових извештаја јасно се види колико не верује Нићифору. Такође, иако сматра да финансијски моменат није од значаја на површину избија бунт где пакосно говори о митрополитовој намери да добије пензију и од Цариградске патријаршије и од српске владе. На крају, по доношењу оставке митрополита Нићифора код Ракића се осећа жеља да се што пре сконча са тим питањем и да се расчисти са свим остацима управе у митрополији коју је држао митрополит Нићифор.³⁷

Ипак, митрополитова оставка био је само један од мањих проблема са којима се Ракић сретао у Приштини 1911. године. Највећи од свих било је избијање арбанашког устанка средином године. Ракић је радио предано, иако није имао много простора за маневар. Остао је квалитетан извештач и заштитник народа који је највише страдао у том стању безвлашћа. Коначно, октобра 1911. године повучен је у Београд на место секретара у Министарству иностраних дела. Ракић до краја своје каријере никада више није био дипломатски представник у Турској.

Период Ракићевог рада у Старој Србији остао је забележен као период великих антагонизама и превирања на том простору, али је Ракић успео да се избори са скоро свим проблемима и поред тога, оно што је за историчара од највеће важности, предано, опширно и квалитетно је бележио догађаје. Ипак, то га не разликује умногоме од осталих представника Србије. Међутим, оно што га издваја је чињеница да је успео да продре у душу актера догађаја и да то пренесе својим надређенима у Београду, а самим тим и будућим генерацијама.

Иако циљ овог рада није створити хвалоспев Милану Ракићу, неопходно је напоменути да један човек таквих способности треба да има посебно место у садашњој историографији, а рад ћемо завршити његовим стиховима да бисмо показали да нисмо заборавили ни Ракића дипломату, ни Ракића песника, као што ни Ракић није заборавио своје претке:

„Сада нама кажу, деци овог века,
 Да смо недостојни историје наше,
 Да нас је захватила западњачка река
 И да нам се душе опасности плаше...“
На Газиместану,
 Милан Ракић

³⁷ Исто, 223–230.

Закључак

У периоду од 1905. до 1911. године Милан Ракић је службовао у конзулатима Краљевине Србије у Скопљу и Приштини. Био је на различитим положајима од писара до конзула друге класе али се његов задатак пре свега састојао у томе да прикупља и доставља податке о збивањима на терену Влади у Београду. Период његовог службовања је био период велике напетости на подручју Старе Србије где су се укрштали интереси великих сила и балканских држава. Уз то српска национална делатност је у највећој мери била усмерена на подручје Старе Србије. Ракић је имао тежак задатак да све догађаје будно прати и да о њима шаље извештаје.

Оно што Ракићеве извештаје издваја у односу на извештаје његових колега и савременика јесте начин описивања свакодневних догађаја. Ракић је давао реалистичну слику свакодневице, али као поета он је зашао у детаље и покушао је да да опис како објективног стања на терену тако и субјективног осећаја актера догађаја. На почетку тог посла Милан Ракић је покушао да се у својим извештајима критички осврне на људе и догађаје и тиме се дистанцира од њих као неутрални посматрач. Околности му понекад то нису дозвољавале па је, можда и више него што је желео, као способни дипломата морао да се уплете у дешавања на терену која су неминовно морала на њему да оставе емотивне трагове. То је и сам признавао у извештају Јовану М. Јовановићу од 12. јуна 1905. године где каже: „Почињем и сам да увиђам да човек, што дубље улази у ове наше послове све више разочарења и жалости има“.

Значај његових извештаја се осим у ономе што им је циљ, тј. опису догађаја налази у томе што се Ракић с временом емоционално посветио сагледавању тих догађаја чиме је успео да продре у емоције људи, њихове жеље, намере и способности. Захваљујући томе његови извештаји обилују подацима о људским судбинама, њиховим радостима и жалостима али и о карактеру и менталитету. Он је често користио изразе као што су: „јадни...“, „жалосни...“ итд. Те податке историчар мора да узима у обзир када обрађује неки догађај, неку особу или неки период, нарочито када је реч о друштвеној историји и у том смислу су Ракићеви извештаји веома исцрпан историјски извор.

За време Ракићевог службовања у Старој Србији настале су и његове песме „На Газиместану“ и „Симонида“ што управо говори о његовом везивању за средину у којој је службовао а та чињеница је свакако допринела начину на који је састављао извештаје. Од српских дипломатских представника на подручју Старе Србије ретко ко се сем Ракића и Бранислава Нушића бавио свакодневним животом и менталитетом Срба.

Поред тога Ракић је обављао и низ послова од контаката са арбанашким главарима до сарадње са страним конзулима и у томе се увек добро сналазио. Његови извештаји су тачни, непристрасни и нису оптерећени претеривањима ни улепшавањима, али то је и био његов задатак по чему се не разликује од својих савременика и колега.

Литература

- Борђевић, Ч., Лучић, П. (2012). *Књижевност и српски језик*, приручник за ученике гимназије и средњих стручних школа. Нови Сад.
- Ракић, М. (1985). *Конзулска писма 1905–1911*, приредио Андреј Митровић. Београд: Просвета.

Snežana Jugović

THE IMPORTANCE OF CONSULAR REPORTS OF MILAN RAKIC FOR HISTORIOGRAPHY OF ELDERLY SERBIA

Summary: Famous Serbian poet and diplomat Milan Rakic stayed in area of Elderly Serbia as presenter of Kingdom of Serbia in period 1905–1911. In that period he has been promoted several times. Finally he became consular chief in Pristine in 1910. His work in this period it wasn't only related for Pristine, but also for Scope, where he was moved often.

Milan Rakic helped understanding life in Elderly Serbia of that time, especially through his reports to Government in Belgrade, which is, for this essay, most important and which have been presented by history scientist Andrej Mitrovic under title: 'Milan Rakic, Consular letters 1905–11.' These reports have been significant for history scientists which are studying past of Elderly Serbia, especially for its plentynes of information about Serbian people in Elderly Serbia.

The author will attempt to show masses of information and significance of reports of Milan Rakic for today's historiography.